

Krzysztof Michalski

Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Toruniu wobec najważniejszych wydarzeń 1956 roku

Rocznik Toruński 39, 43-73

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Toruniu wobec najważniejszych wydarzeń 1956 roku

*Krzysztof Michalski
Toruń*

W 1956 r. doszło do wielu przemian w polityce Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), zapoczątkowanych przez XX zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR), śmierć Bolesława Bieruta¹, wydarzenia poznańskiego czerwca, „polski październik” po krwawo stłumioną przez wojska radzieckie rewolucję węgierską.

¹ Bolesław Bierut (1892–1956) – ur. 18 IV 1892 r. w Rurach Jezuickich k. Lublina, w rodzinie chłopskiej. Miał wykształcenie średnie. Członek PPS-Lewicy od 1912 r., członek Komunistycznej Partii Polski (KPP) od 1918 r., w Polskiej Partii Robotniczej (PPR) od 1943 r., następnie w PZPR; od lipca 1943 r. do grudnia 1948 r. członek Komitetu Centralnego (KC) PPR, od sierpnia 1944 r. do grudnia 1948 r. członek Biura Politycznego KC PPR, od jesieni 1944 r. do sierpnia 1948 r. jako głowa państwa formalnie bezpartyjny, od listopada do grudnia 1948 r. członek Biura Organizacyjnego KC PPR, od grudnia 1948 r. do marca 1956 r. członek KC i członek Biura Politycznego KC PZPR, od grudnia 1948 r. do marca 1954 r. członek Biura Organizacyjnego KC PZPR. W latach 1925–1926 w ZSRR słuchacz szkoły partyjnej KPP. W okresie 1928–1930 w ZSRR słuchacz Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej, w latach 1930–1932 działał z ramienia Międzynarodówki Komunistycznej w Austrii, Czechosłowacji i Bułgarii, w 1932 r. sekretarz komitetu okręgowego KPP w Łodzi, od grudnia 1933 r. do grudnia 1938 r. więziony, w latach 1939–1943 przebywał w ZSRR. W lipcu 1943 r. powrócił do kraju, w latach 1943–1944 redaktor „Trybuny Wolności” – organu PPR, od listopada 1943 r. do lipca 1944 r. członek Sekretariatu KC PPR, od stycznia do grudnia 1944 r. przewodniczący, a w okresie od grudnia 1944 r. do lutego 1947 r. prezydent Krajowej Rady Narodowej (KRN), od listopada 1944 r. do lutego 1947 r. głowa państwa jako prezydent KRN, od lutego 1947 r. do listopada 1952 r. prezydent Rzeczypospolitej i przewodniczący Rady Państwa, w okresie od września do grudnia

Naturalnie echa tych wydarzeń wywarły także wpływ na toruńską organizację partyjną, która, chcąc nie chcąc, musiała dostosować się do zmian zachodzących na szczycie władz partyjnych, jak i w społeczeństwie.

Niniejszy artykuł, oparty głównie na dokumentach Komitetu Miejskiego (KM) PZPR w Toruniu, przedstawia zmiany w funkcjonowaniu partii w Toruniu, do jakich doszło na skutek najważniejszych wydarzeń 1956 r.

Do pierwszego przełomowego wydarzenia w 1956 r. w działalności toruńskiej organizacji partyjnej doszło na skutek okoliczności towarzyszących XX zjazdowi KPZR, który odbył się w Moskwie w dniach 14–25 lutego 1956 r. Przebieg obrad zjazdowych nie zapowiadał, że dojdzie do większych zmian w funkcjonowaniu ruchu komunistycznego w ZSRR i innych krajach Europy. I sekretarz KC KPZR, Nikita Chruszczow, skrytykował ogólnie „kult jednostki”, przyznał, że socjalizm można osiągnąć drogą parlamentarną, a nie jedynie przez rewolucję, oraz stwierdził, że wojna nie jest nieunikniona – zaprzeczył więc tezom głoszonym wcześniej przez KPZR. Prawdziwym wstrząsem był jednak tajny referat Chruszczowa, wygłoszony w nocy z 24 na 25 lutego. Radziecki przywódca poddał bardzo krytycznej ocenie Stalina i system sprawowania przez niego władzy, między innymi kult narosły wokół osoby Stalina, jego nieudolność podczas II wojny światowej

1948 r. sekretarz generalny KC PPR, od grudnia 1948 r. do marca 1954 r. przewodniczący KC i przewodniczący Sekretariatu KC PZPR, w latach 1949–1956 przewodniczący Komisji Biura Politycznego KC PZPR ds. Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, od maja 1950 r. do marca 1954 r. przewodniczący Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR, od maja 1950 r. faktyczny kierownik Prezydium Rządu, od listopada 1952 r. do marca 1954 r. prezes Rady Ministrów, od grudnia 1948 r. do marca 1956 r. I sekretarz KC PZPR. W okresie od grudnia 1943 r. do lutego 1947 r. poseł do KRN i Sejmu Ustawodawczego, 5 II 1947 r. złożył mandat poselski w związku z wyborem na prezydenta Rzeczypospolitej, od maja 1951 r. do lipca 1952 r. przewodniczący Komisji Konstytucyjnej, od października 1952 r. do marca 1956 r. poseł na Sejm PRL I kadencji. Od sierpnia 1952 r. do marca 1956 r. przewodniczący Ogólnopolskiego Komitetu (OK) Frontu Narodowego. Zmarł 12 III 1956 r. w Moskwie, T. Mołdawa, *Ludzie Władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 337–338.

oraz eksterminację tysięcy osób na skutek nadużywania koncepcji „wrogów ludu”. Nie skrytykowano jednak mordów dokonanych na oponentach politycznych w pierwszym okresie jego rządów ani kolektywizacji. Z punktu widzenia polskich komunistów istotne znaczenie miała ponadto rehabilitacja Komunistycznej Partii Polski (KPP), rozwiązanej w 1938 r.²

Zapis wystąpienia Chruszczowa KPZR przekazała innym partiom komunistycznym, przez co tekst ten stał się szeroko znany zwłaszcza w Polsce i Jugosławii (przywódcy NRD, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Albanii i Bułgarii starali się utrzymać go w tajemnicy). Referat miał pozostać utajniony, jednak kilka tygodni po zjeździe jego ogólne zarysy znane były zachodnim dziennikarzom, a w czerwcu 1956 r. został opublikowany przez wywiad amerykański, między innymi w Radiu Wolna Europa (RWE), przez co stał się znany milionom ludzi³.

Na te wydarzenia nałożyła się śmierć Bolesława Bieruta w dniu 12 marca 1956 r. w Moskwie. Do zgonu I sekretarza Komitetu Centralnego PZPR doszło w niewyjaśnionych do końca okolicznościach, co wywołało liczne podejrzenia oraz spotęgowało napięcia w PZPR. W tym samym czasie doszło do podziału wewnątrz najwyższego kierownictwa partii na dwie grupy: tzw. puławian, opowiadających się za liberalizacją istniejącego w Polsce systemu politycznego, oraz natolińczyków, przedstawicieli konserwatywnych stalinowców⁴. Podziały w kierownictwie partyjnym przenosiły się także na terenowe organizacje partyjne oraz na partyjną organizację młodzieżową – Związek Młodzieży Polskiej (ZMP)⁵.

Pogrzeb Bieruta odbył się w Warszawie 16 marca 1956 r. Uroczystości żałobne odbywały się w całym kraju. Organizowano okolicznościowe masówki i apele w zakładach pracy, instytucjach i szkołach, a na ulicach zamontowano głośniki, przez które transmitowano relację z pogrzebu. Prasa partyjna wielokrotnie podkreślała smutek, jaki zapano-

² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 308–309 i 314.

³ *Ibid.*, s. 309.

⁴ *Ibid.*, s. 310.

⁵ M. Wierzbicki, *Związek Młodzieży Polskiej i jego członkowie*, Warszawa 2006, s. 432.

wał po śmierci partyjnego przywódcy. Przybrana przez społeczeństwo żałoba miała jednak często jedynie oficjalny charakter. Zanotowano np. „wybryki chuligańskie”, takie jak powieszenie portretu zmarłego sekretarza w toalecie bydgoskiego szpitala czy też wyklucie oczu z jego portretu. W Toruniu, podczas wiecu żałobnego na UMK, studenci nie zachowali nakazanej powagi i nie przejawiali żałobnego nastroju, o czym świadczyły widoczne na ich twarzach uśmiechy. Szybko następujące po sobie wydarzenia kolejnych dni w znaczącym stopniu przyćmiły śmierć partyjnego przywódcy i zwróciły uwagę społeczeństwa na inne zagadnienia⁶.

W takich właśnie okolicznościach w dniu 20 marca 1956 r. odbyło się VI plenum KC PZPR, na którym dokonano wyboru nowych władz partii. Ostatecznie I sekretarzem KC został Edward Ochab⁷, z którego pomocą puławianie doprowadzili do rozpowszechnienia treści tajnego referatu Chruszczowa. Treść wystąpienia I sekretarza KPZR wywołała szok wśród członków PZPR i wzmocniła liberalne prądy wewnątrz partii, a w społeczeństwie obudziła nadzieje na liberalizację systemu władzy i ożywienie życia politycznego. Jednocześnie pojawiły się głosy

⁶ R. Kozłowski, *Październik '56 w regionie kujawsko-pomorskim w świetle niepublikowanych źródeł PZPR*, Włocławek 2004, s. 55–57.

⁷ Edward Ochab (1906–1989) – ur. 16 VIII 1906 r. w Krakowie w rodzinie robotnika kolejowego. W 1925 r. ukończył Akademię Handlową w Krakowie, w 1927 r. ukończył Wyższe Studium Spółdzielcze przy Uniwersytecie Jagiellońskim. W okresie międzywojennym działacz komunistyczny, członek KPP od 1929 r. Więziony w okresie II wojny światowej w ZSRR. Działacz Związku Patriotów Polskich. W latach 1943–1944 oficer WP w ZSRR, w kwietniu 1949 r. awansowany do stopnia generała brygady. Od 1944 r. w Polskiej Partii Robotniczej, następnie w PZPR. Pełnił liczne funkcje kierownicze w aparacie partyjnym i państwowym, m.in.: członka KC PPR (1944–1948), członka KC PZPR (1948–1968), sekretarza KC PZPR (1950–1957 i 1960–1964), od marca do października 1956 r. I sekretarza KC, wiceministra obrony narodowej (1949–1950), ministra rolnictwa (1957–1959), zastępcy przewodniczącego Rady Państwa (1961–1964), przewodniczącego Rady Państwa (1964–1968), posła KRN, Sejmu Ustawodawczego i Sejmu PRL I–IV kadencji (1944–1969). Członek władz wielu organizacji społeczno-politycznych, między innymi członek prezydium OK Frontu Narodowego (1952–1956), przewodniczący OK Frontu Jedności Narodu (FJN) (1965–1968) oraz przewodniczący Zarządu Głównego (ZG) Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej (1950–1952). Zmarł 1 V 1989 r. w Warszawie, T. Mołdawa, op. cit., s. 404–405.

krytykujące cenzurę, odrzucające „dyktaturę proletariatu”, negujące uniwersalność radzieckich wzorców oraz domagające się ułożenia stosunków Polski z ZSRR na równorzędnych warunkach⁸.

W celu bliższego zapoznania szeregowych członków partii z referatem Chruszczowa organizowano specjalne posiedzenia władz partyjnych różnych szczebli, a następnie podjęte postanowienia przenoszono na zebrania Podstawowych Organizacji Partyjnych (POP). Zagadnienia XX zjazdu KPZR poruszano także w prasie, pierwszy raz w marcu 1956 r. na łamach „Trybuny Ludu”⁹.

W Toruniu takie posiedzenie odbyło się 7 kwietnia 1956 r. Podczas obrad I sekretarz Komitetu Miejskiego, Wiktor Soporowski¹⁰, wystąpił z referatem omawiającym problemy XX zjazdu KPZR oraz odczytano referat Edwarda Ochaba, przedstawiony poprzedniego dnia na naradzie aktywu partyjnego stolicy i województwa warszawskiego. Niestety, w zasobach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy nie zachowała się treść referatu Soporowskiego¹¹. Referat I sekretarza KC PZPR był pierwszą publiczną informacją o działaniach i zamierzeniach nowego kierownictwa PZPR oraz próbą ustosunkowania się do zjawisk, które pojawiły się na fali dyskusji po przełomowym zjeździe partii radzieckiej¹².

Jednym z głównych problemów, jaki omawiano podczas kwietniowego plenum KM, były kwestie wypracowania sposobu informowania

⁸ W. Roszkowski, op. cit., s. 311–313.

⁹ Z. Kozik, *PZPR w latach 1954–1957*, Warszawa 1982, s. 160–161.

¹⁰ Wiktor Soporowski – ur. 2 X 1919 r. w Murowanej Goślinie, pow. poznański. W latach 1951–1953 (do września) pełnił funkcję I sekretarza Komitetu Powiatowego (KP) PZPR w Brodnicy, następnie, do 16 VI 1959 r., był I sekretarzem KM PZPR w Toruniu. W latach 1964–1967 I sekretarz KM PZPR w Bydgoszczy. Od 1965 r. w Komitecie Wojewódzkim (KW) PZPR w Bydgoszczy, gdzie pełnił między innymi funkcję członka egzekutywy, sekretarza ds. propagandy (1967–1975), sekretarza ds. organizacyjnych (1975–1980) oraz członka Sekretariatu KW (1967–1975), *Katalog kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych b. PRL* (internetowy katalog IPN).

¹¹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej APB), Komitet Miejski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Toruniu 1949–1977 (dalej: KM PZPR T.), sygn. 58/II/8, Protokół z plenarnego posiedzenia KM PZPR w Toruniu odbytego w dniu 7 IV 1956 r.

¹² Z. Kozik, op. cit., s. 167.

społeczeństwa o zaistniałym zwrocie politycznym. Władze toruńskiej organizacji partyjnej zobowiązały się dostarczyć POP odpowiednie materiały propagandowe, przygotowujące partię do odpowiedzi na pytania, jakich oczekiwano i jednocześnie obawiano się ze strony społeczeństwa, między innymi „jak do tego doszło?” i „gdzie było kierownictwo partyjne?”¹³.

Za niezbędną uznano reformę programu szkolnego w związku ze zmianą oceny postaci Stalina. Władze partyjne obawiały się utraty zaufania oraz poderwania autorytetu partii w środowisku młodzieży. Stwierdzono, że konieczne jest zachowanie ostrożności w przedstawianiu sytuacji oraz niedopuszczenie do „nagłych i pochopnych” zachowań młodzieży. Władze KM zdecydowały także o wprowadzeniu zmian w stylu pracy partii, zwłaszcza przestrzegania zasady kolegialności i rewizji programu szkoleń partyjnych. Zdecydowano ponadto o odłożeniu do kolejnego roku wymiany legitymacji partyjnych, aby w tym czasie dokonać zmian w składzie socjalnym partii (zwiększyć udział robotników)¹⁴.

Podczas plenum poruszono ponadto wiele spraw, o których dotychczas nie wspomiano, np. kwestię likwidacji KPP w 1938 r. Przyznano również, że część członków partii „zdobyto na siłę” w różnego rodzaju kampaniach. W porównaniu z poprzednimi posiedzeniami partyjnymi niektóre wypowiedzi miały niemal rewolucyjny charakter, np. jeden z delegatów stwierdził, że w minionym okresie „mordowano ludzi na podstawie fałszywych oskarżeń i prowokacji”¹⁵.

W obliczu zmian, do jakich doszło na skutek upublicznienia referatu Chruszczowa, władze toruńskiej PZPR postanowiły przeprowadzić reformę dotychczasowego sposobu prowadzenia akcji szkoleniowych i programu szkoleń, która objąć miała między innymi:

- zorganizowanie specjalnego kursu dla wykładowców partyjnych, obejmującego materiały dotyczące XX zjazdu KPZR;

¹³ APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/8, Protokół z plenarnego posiedzenia KM PZPR w Toruniu odbytego w dniu 7 IV 1956 r.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid.

- zwiększenie udziału aparatu kierowniczego i technicznego zakładów pracy;
- rozszerzenie zakresu szkoleń o zagadnienia ekonomiczne, rolnicze, transportowe, budowlane, itp.;
- powiązanie szkoleń z praktyczną działalnością zakładów produkcyjnych i instytucji;
- usprawnienie doboru terminów szkoleń i poprawę warunków lokalowych;
- zwiększenie udziału członków KM w pracach ośrodka szkoleniowego¹⁶.

Ponadto postanowiono rozszerzyć akcje propagandowe prowadzone przez KM w związku z XX zjazdem KZPR, poprzez wykorzystanie bibliotek, klubów, świetlic, kina, teatru, radia i organizacji sportowych¹⁷.

Ujawnienie zbrodni stalinizmu ożywiło świadomość społeczeństwa i przyczyniło się do nasilenia krytyki funkcjonującego w Polsce systemu politycznego i gospodarczego. Do najpoważniejszych wystąpień doszło w Poznaniu, gdzie jeszcze w kwietniu i maju 1956 r. załoga Zakładów Metalowych im. Józefa Stalina w Poznaniu żądała obniżenia norm, podwyżek wynagrodzeń i zmniejszenia podatków. Konsekwentne ignorowanie żądań robotniczych przez władze partyjne doprowadziło do zaostrzenia sytuacji, a w konsekwencji do strajku, do którego dołączyli się pracownicy Zakładów Naprawy Taboru Kolejowego (ZNTK) i Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego (MPK). Władze chciały przeciągnąć rozwiązanie sytuacji poza termin odbywających się właśnie XXV Międzynarodowych Targów Poznańskich i zachowywały się wobec delegatów strajkujących zakładów w sposób arogancki i lekceważący. W dniu 28 czerwca 1956 r. strajkujący robotnicy zorganizowali demonstrację uliczną, do której dołączyli pracownicy ZNTK i mieszkańcy Poznania. W sumie w manifestacji wzięło udział około 100 tys. ludzi. Około godz. 11.30 w stronę demonstrantów oddano pierwsze strzały z gmachu Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, po czym doszło do regularnej, trwającej do godz. 4 rano

¹⁶ Ibid., Projekt wniosków plenum KM dotyczący spraw szkolenia partyjnego (21 V 1956).

¹⁷ Ibid.

kolejnego dnia, walki tłumu z siłami wojska i policji. Do walki z demonstrantami, wśród których około 200 było uzbrojonych, przeznaczono około 6 tys. żołnierzy (w tym wojska pancerne) i około 1,3 tys. milicjantów. Według informacji podanych do wiadomości publicznej zginęło 75 osób, a około 800 zostało rannych¹⁸.

Władze uznały wypadki poznańskie za rezultat działalności „obcej agentury” i „krajowego podziemia”. Wydarzenia z czerwca 1956 r. w Poznaniu spowodowały w społeczeństwie powszechne oburzenie i przyczyniły się do zwiększenia nacisków mas na organizacje partyjne, ponadto coraz częściej pojawiały się głosy o konieczności przeprowadzeniach głębokich reform systemu¹⁹.

W najważniejszych zakładach pracy województwa, także w Toruniu, odczytano 29 czerwca 1956 r. list KC PZPR, w którym za sytuację w Poznaniu obarczano obce agentury i reakcyjne podziemie. Mimo iż rozwinięto szeroką akcję propagandową dotyczącą wydarzeń poznańskich, społeczeństwo przyjęło wyjaśnienia partii z niedowierzaniem. Z nieufnością podchodziła do nich nawet część aktywu partyjnego²⁰.

W całym województwie pomorskim władze partyjne odnotowały duże zainteresowanie społeczeństwa wydarzeniami poznańskimi. Ponadto nastroje społeczne zaostrzyły różnego rodzaju plotki, które wyolbrzymiały przebieg zajść, podawano np. informacje, że do tłumienia demonstracji użyto wojsk radzieckich czy też o tym, że również w innych miastach doszło do podobnych rozruchów jak w Poznaniu, a nawet o tym, że na Bałtyku doszło do starć floty polskiej z radziecką. W Toruniu panowały podobne nastroje. W kilku miejscach na murach pojawiły się napisy „Niech żyją Poznaniacy i dzień 28”, a milicja zatrzymała 10 osób. Najbardziej radykalne nastroje panowały w środowiskach młodzieżowych, a zwłaszcza studenckich. Według Zygmunta

¹⁸ W. Roszkowski, op. cit., s. 318–321. Edmund Makowski w swojej pracy na temat wydarzeń poznańskich przywołuje różne szacunki dotyczące liczby ofiar, które wahają się od około 70 do ponad 100 zabitych. Według danych podanych przez Makowskiego do pacyfikacji demonstrantów wysłano ponad 12 tys. żołnierzy i milicjantów, zob. E. Makowski, *Poznański czerwiec 1956: pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001, s. 159 i 165–171.

¹⁹ W. Roszkowski, op. cit., s. 321–322.

²⁰ R. Kozłowski, op. cit., s. 64–65.

Grochowskiego²¹ (kierownika Powiatowego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego – PUds.BP) za nastroje mieszkańców Torunia odpowiedzialne były zagraniczne stacje radiowe, które określił mianem „szczekaczek”²².

W dniu 4 lipca 1956 r. zagadnienia związane z wypadkami poznańskimi omawiano na posiedzeniu egzekutywy KM PZPR w Toruniu. Toruńska organizacja partyjna zorganizowała wiele zebrań egzekutyw POP oraz wieców i masówek w zakładach pracy, na których przedstawiano członkom partii i robotnikom fałszywy obraz wydarzeń czerwcowych. Według Soporowskiego „ogólnie wypadki poznańskie były potępione przez całe społeczeństwo”. Z drugiej strony stwierdził jednak, że wśród mieszkańców miasta panuje powszechny brak zaufania do prasy i radia. O prawdziwości informacji nie byli przekonani również sami członkowie partii. Władze partyjne stwierdziły, że podczas wieców potępiających rozruchy poznańskie w głównych zakładach pracy wystąpiła niedostateczna ilość osób. Za niebezpieczną sytuację uznano szerzące się wśród społeczeństwa fałszywe plotki. Za plotkę

²¹ Zygmunt Grochowski – ur. 7 VIII 1925 r., służbę w organach UB rozpoczął w 1945 r. jako wartownik Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Bydgoszczy. Od listopada 1946 r. uczestniczył w czteromiesięcznym Kursie Szkoleniowym w Wojewódzkiej Szkole Bezpieczeństwa Publicznego przy WUBP w Bydgoszczy. W latach 1947–1949 pełnił służbę w Wąbrzeźnie. 24 VII 1950 r. ukończył roczną Szkołę Oficerską w Legionowie. Od 1 IX 1950 r. zastępca szefa Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Inowrocławiu, następnie od 1 V 1952 r. zastępca szefa PUBP w Toruniu. Po ukończeniu kolejnego kursu został 1 VIII 1954 r. szefem UB na Miasto i Powiat Toruń, od 1 IV 1955 r. pełnił funkcję kierownika PUds.BP w Toruniu. Od 1957 r. do kwietnia 1967 r. zastępca komendanta powiatowego Milicji Obywatelskiej (MO) ds. Bezpieczeństwa w Toruniu, następnie I zastępca komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. Bezpieczeństwa w Toruniu. Od 1 III 1969 r. do 16 IV 1970 r. komendant miejski i powiatowy MO w Toruniu. Następnie I zastępca komendanta miejskiego i powiatowego MO ds. Służby Bezpieczeństwa (SB) w Toruniu. Od 1 VI 1975 r. naczelnik Wydziału III Służby Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej MO w Toruniu, od 1 III 1978 r. zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Toruniu. Od 1 VIII 1983 r. do 12 III 1990 r. zastępca szefa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. SB w Toruniu. Zwolniony ze służby 30 VI 1990 r. w stopniu pułkownika MO (służbę rozpoczął jako kapral), *Informator personalny UB/SB. Region bydgoski (1945–1990)*, wersja elektroniczna, przed drukiem, otrzymana od dr. hab. M. Golona, s. 255–256.

²² R. Kozłowski, op. cit., s. 69–70.

uznano na przykład informacje o tym, że w Poznaniu strzelano do dzieci²³. W ramach akcji propagandowej związanej z wydarzeniami poznańskimi postanowiono zorganizować odprawę 120 aktywistów, którzy mieli obsługiwać zebrania POP w najbliższym czasie²⁴.

W dniach 18–28 lipca 1956 r. odbyło się VII plenum KC PZPR, podczas którego dokonano nowej oceny przyczyny wydarzeń poznańskich. Uznano, że były one w części skutkiem błędów popełnionych przez władze, szczególnie lokalne. Główna uchwała plenum oznaczała przyjęcie lansowanej przez E. Ochaba linii umiarkowanej liberalizacji – postulowano między innymi podniesienie stopy życiowej społeczeństwa, ułatwienia dla inicjatywy prywatnej, likwidację nadmiernej centralizacji oraz zwiększenie roli rad narodowych. Ponadto uchylono uchwałę KC z 1949 r. w sprawie odpowiedzialności Władysława Gomułki²⁵ i jego współpracowników za „odchylenie pravicowo-nacjona-

²³ Niestety, nie była to jedynie plotka. Lista osób zabitych podczas wydarzeń poznańskich obejmuje 14 osób poniżej 18 roku życia, zob. E. Makowski, op. cit., s. 167–170.

²⁴ 4 VII 1956 r. – egzekutywa KM PZPR ocenia sytuację społeczno-polityczną w Toruniu w związku z wydarzeniami czerwcowymi w Poznaniu. Posiedzeniu przewodniczył I sekretarz Komitetu Miejskiego Wiktor Soporowski, zob. R. Kozłowski, op. cit., s. 184–186.

²⁵ Władysław Gomułka (1905–1982) – ur. 6 II 1905 r. w Białobrzegach Franciszkańskich k. Krosna, w rodzinie robotniczej. Wykształcenie podstawowe. Członek Niezależnej Partii Chłopskiej w latach 1925–1926, członek KPP od 1926 r., w latach 1926–1931 działał także w Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) – Lewicy, członek PPR od 1942 r., następnie w PZPR, w 1951 r. wykluczony z PZPR na mocy decyzji Biura Politycznego KC. W dniu 4 VIII 1956 r. przywrócono mu prawa członkowskie. Od września 1942 r. do grudnia 1948 r. członek KC PPR, od sierpnia 1944 r. do września 1948 r. członek Biura Politycznego KC PPR, od grudnia 1948 r. do listopada 1949 r. oraz od października 1956 r. do grudnia 1971 r. członek KC PZPR, od października 1956 r. do grudnia 1970 r. członek Biura Politycznego KC PZPR, dnia 7 II 1971 r. zawieszony w prawach członka KC na mocy uchwały VIII plenum KC. W okresie międzywojennym działał w związkach zawodowych. W latach 1933–1934 więziony za działalność komunistyczną. W latach 1934–1935 był słuchaczem Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie, w okresie 1935–1936 sekretarz okręgowy KPP na Śląsku, od 1936 r. do września 1939 r. ponownie więziony. W latach 1939–1940 przebywał w Białymstoku, w latach 1940–1941 we Lwowie, w styczniu 1942 r. powrócił do Krosna. Od lipca do sierpnia 1942 r. pełnił funkcję pełnomocnika KC PPR na Podkarpaciu, od sierpnia do grudnia 1942 r. sekretarz Komitetu Warszawskiego PPR, od stycznia 1943 r. do listopada 1943 r. członek Sekretariatu KC PPR, od listo-

listyczne”. Decyzję o rehabilitacji Gomułki i przywróceniu mu członkostwa w PZPR ogłoszono na początku sierpnia 1956 r.²⁶

W kilka dni po VII plenum KC PZPR doszło do zmian w składzie KM. Tadeusza Prądkowskiego, który zmienił miejsce zamieszkania, zastąpił Gilicki, mjr WP. Podczas posiedzenia odwołano także z funkcji II sekretarza Tadeusza Konarskiego, który objął funkcję przewodniczącego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, jednak pozostał on członkiem KM. Funkcję II sekretarza objął dotychczasowy sekretarz propagandy, Stanisław Płodzidym²⁷.

pada 1943 r. do grudnia 1945 r. sekretarz KC PPR, od grudnia 1944 r. do stycznia 1949 r. I wiceprezes Rady Ministrów, od listopada 1945 r. do stycznia 1949 r. minister Ziem Odzyskanych, od grudnia 1945 r. do września 1948 r. sekretarz generalny KC PPR, od marca 1949 r. do września 1950 r. wiceprezes Najwyższej Izby Kontroli. W dniu 2 VIII 1951 r. został aresztowany i uwięziony do grudnia 1954 r. Od października 1956 r. do grudnia 1970 r. I sekretarz KC PZPR, od lutego 1957 r. do maja 1971 r. członek Rady Państwa. Od grudnia 1943 r. do sierpnia 1952 r. poseł do KRN i Sejmu Ustawodawczego. Od stycznia 1957 r. do lutego 1972 r. poseł na Sejm PRL II–V kadencji. W okresie od stycznia 1958 r. do czerwca 1971 r. członek Prezydium OK FJN. Zmarł 1 IX 1982 r. w Warszawie, T. Mołdawa, op. cit., s. 355.

²⁶ W. Roszkowski, op. cit., s. 322–324.

²⁷ APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/8, Protokół z narady poświęconej ocenie przebiegu realizacji uchwały rządu o zwiększeniu uprawnień dyrektorów oraz zadaniom organizacji partyjnej dla usprawnienia systemu zarządzania (po 28 VII 1956 r.). Stanisław Płodzidym (1919–1964) – ur. 5 V 1919 r. w Gródku, pow. Tomaszów Lubelski, w rodzinie małorolnego chłopca. Z zawodu nauczyciel. W 1942 r. wysiedlony z rodzinnego gospodarstwa przez okupanta, do 1944 r. ukrywał się wraz z rodziną u krewnych. W 1945 r. zdał egzamin maturalny w Liceum Pedagogicznym w Zamościu. W 1946 r. wyjechał do Białogardu i wstąpił do PPS. Od 1948 r. był członkiem PZPR. Od 1946 r. należał do Związku Nauczycielstwa Polskiego. W lutym 1947 r. zamieszkał w Toruniu, gdzie pracował w Szkole Podstawowej nr 15, a następnie w szkole Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. W 1951 r., po ukończeniu Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Bydgoszczy, skierowano go do pracy w „Gazecie Toruńskiej”. W latach 1952–1953 był słuchaczem Centralnej Wyższej Szkoły Partyjnej w Warszawie. W latach 1953–1955 pełnił funkcję kierownika Wydziału Oświaty KW PZPR w Bydgoszczy. W latach 1955–1962 pełnił funkcję sekretarza organizacyjnego i sekretarza propagandy KM PZPR w Toruniu, następnie, w latach 1962–1964 był instruktorem Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej KW PZPR w Bydgoszczy. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi. Zmarł tragicznie 21 VII 1964 r. w Toruniu, *Słownik biograficzny działaczy ruchu robotniczego województwa toruńskiego* (dalej: SBDRRTor.), pod red. M. Wojciechowskiego, Toruń 1988, s. 82–83.

W obliczu narastającego oporu społecznego obie frakcje partyjne (natolińczycy i puławianie) uznały, że konieczna jest zmiana na stanowisku I sekretarza KC. Wybór padł na Gomułkę, który sam był ofiarą i więźniem stalinizmu, dlatego też liczono, że zyska on akceptację społeczeństwa²⁸.

Na 19 października 1956 r. wyznaczono datę VIII plenum KC PZPR, które miało dokonać zmiany kierownictwa partyjnego. Kierownictwo grupy natolińskiej nie zamierzało jednak dopuścić do odejścia od konserwatywnej linii partii i planowało postawić plenum przed faktem dokonany przez aresztowanie około 700 swoich oponentów, do czego jednak ostatecznie nie doszło. W nocy z 18 na 19 października oddziały radzieckie stacjonujące w Polsce rozpoczęły marsz na Warszawę. 19 października, na kilka godzin przed otwarciem plenum, pod Warszawą wylądowała delegacja radziecka z Chruszczowem na czele. Ostatecznie jednak radziecki przywódca nakazał wstrzymanie ruchów Armii Czerwonej. VIII plenum rozpoczęło się o godzinie 11, zgłoszono Gomułkę jako kandydata na I sekretarza i przerwano obrady w celu odbycia rozmów pomiędzy delegacjami ZSRR i KC PZPR. Po kilkugodzinnych rozmowach Gomułce udało się przekonać delegację radziecką, że PZPR kontroluje wydarzenia, a planowane zmiany nie oznaczają odejścia od głównych założeń funkcjonującego dotychczas systemu gospodarczego. Obrady plenum wznowiono 20 października. Tego dnia Gomułka wygłosił przemówienie, w którym skrytykował praktyki władz z lat 1955–1956, w tym politykę gospodarczą, kolektywizację rolnictwa oraz zbytne uzależnienie od ZSRR. Ostatecznie wybrano go na I sekretarza KC PZPR i przyjęto program nawiązujący do jego wystąpienia. VIII plenum zakończyło się pełnym sukcesem Gomułki, który zyskał poparcie społeczeństwa. W całym kraju organizowano liczne masówki i manifestacje, wyrażające poparcie dla nowego sekretarza i nowej linii partii²⁹.

Nadzieje na liberalizację uległy szybkiemu ograniczeniu na skutek sytuacji na Węgrzech. Pod wpływem wydarzeń w Polsce społeczeństwo węgierskie zaczęło domagać się ustępstw ze strony władz, te

²⁸ R. Kozłowski, op. cit., s. 81–82.

²⁹ W. Roszkowski, op. cit., s. 335–342.

jednak nie zamierzały poddać się presji społecznej i wezwały „na pomoc” wojska radzieckie, które 24 października rozpoczęły interwencję; początkowe rozruchy zamieniły się w antyradzieckie powstanie narodowe. W tym czasie na premiera wybrano liberalnego komunistę Imre Nagya, który 1 listopada ogłosił rewolucyjny program: wystąpienie Węgier z Układu Warszawskiego i powrót do demokracji parlamentarnej. 4 listopada wojska ZSRR, na wniosek marionetkowego, kolaboracyjnego rządu Janosa Kádara, rozpoczęły decydujące uderzenie, które zakończyło powstanie węgierskie. W walkach zginęło kilkadziesiąt tysięcy Węgrów, a kilkaset tysięcy uszło do Austrii³⁰.

Pacyfikacja powstania węgierskiego wywołała szok w polskim społeczeństwie, które powszechnie sympatyzowało z Węgrami, a także wśród liberalnie nastawionych członków władz PZPR. Klęska narodu węgierskiego dała władzom partyjnym w Polsce argument w walce o ograniczenie żądań społecznych³¹.

Sytuacją na Węgrzech żywo interesowało się także społeczeństwo w Toruniu. Na UMK odbył się wiec protestacyjny, na którym studenci uchwalili rezolucję potępiającą Związek Radziecki. Ponadto atmosferę w środowisku akademickim wzburzyło zachowanie ministra spraw zagranicznych Polski, Adama Rapackiego³², który na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ wypowiedział się za odrzuceniem rezolucji USA wzywającej do natychmiastowego wycofania wojsk ZSRR z Węgier.

³⁰ W. Roszkowski, *Półwiecze. Historia polityczna świata po 1945 roku*, Warszawa 2002, s. 116–117.

³¹ W. Roszkowski, *Najnowsza historia*, s. 343–344.

³² Adam Rapacki (1909–1970) – ur. 24 XII 1909 r. we Lwowie w rodzinie inteligentnej. Ukończył Szkołę Główną Handlową w Warszawie (1932) oraz Instytut Politechniczny w Mediolanie. Po studiach rozpoczął pracę naukową. W latach wojny więziony w obozie jenieckim. Od 1945 r. członek PPS, następnie PZPR. W latach 1946–1948 członek Rady Naczelnej i Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS. W latach 1948–1968 członek KC PZPR, w latach 1948–1968 członek Biura Politycznego KC (w latach 1954–1956 pełnił funkcję zastępcy członka). W latach 1947–1950 minister żeglugi, w latach 1950–1951 minister szkół wyższych i nauki, następnie minister szkolnictwa wyższego do 1956 r. Od 1956 r. do 1968 r. minister spraw zagranicznych. Wycofał się z życia politycznego w proteście przeciwko prześladowaniom osób żydowskiego pochodzenia. W latach 1947–1969 poseł na Sejm Ustawodawczy i Sejm PRL I–IV kadencji. Zmarł 10 X 1970 r. w Warszawie, T. Mołdawa, op. cit., s. 416.

Pacyfikację powstania węgierskiego potępiały także środowiska robotnicze, a nawet szeregowi członkowie partii, np. w Pomorskich Zakładach Wytwórczych Aparatury Niskiego Napięcia (PZWANN), jednym z najważniejszych zakładów w regionie, doszło do zbiorowego oddawania legitymacji partyjnych³³.

Wydarzenia związane z VIII plenum KC PZPR odbiły się szerokim echem także w Toruniu. W największych fabrykach, instytucjach i zakładach pracy odbyły się masówki popierające wybór Gomułki na I sekretarza. Bardzo aktywne było zwłaszcza środowisko akademickie, które wykazywało aktywność polityczną jeszcze przed październikiem 1956 r. Już w maju 1956 r. na UMK domagano się ułożenia stosunków polsko-radzieckich na zasadach wzajemnego poszanowania oraz zwiększenia niezależności rad robotniczych. W Komitecie Uczelnianym PZPR narodziła się idea tzw. porozumień poziomych pomiędzy terenowymi organami partyjnymi bez pośrednictwa Komitetu Wojewódzkiego (KW). Dzięki tym działaniom uniwersytet stał się centrum aktywności politycznej regionu w najgorętszych dniach października 1956 r. Rola odegrana w tym czasie przez toruńską uczelnię stała się najprawdopodobniej przyczyną niechęci i nieufności władz toruńskiej organizacji partyjnej wobec środowisk uniwersyteckich w późniejszym okresie³⁴.

W dniu 19 października 1956 r. odbył się wiec na UMK, podczas którego uchwalono rezolucję domagającą się ustalenia osób odpowiedzialnych za warunki, które zmusiły robotników poznańskich do strajku, ograniczenia cenzury, zaprzestania zagłuszania zagranicznych rozgłośni radiowych oraz powrotu do pracy zwolnionych pracowników uniwersytetu, zniesienia kontroli wydawnictw naukowych itp.³⁵

Na wieść o marszu wojsk ZSRR w kierunku Warszawy wzrosły w Toruniu nastroje antyradzieckie. Doszło do wybijania szyb w koszarach radzieckich oraz znieważenia żon i dzieci radzieckich oficerów. Sytuacja groziła wybuchem starć pomiędzy sprowokowanymi żołnie-

³³ R. Kozłowski, op. cit., s. 112–113.

³⁴ Ibid., s. 95–97.

³⁵ W. Polak, W. Rozykowski, *Relacja z wydarzeń w dniu 24 października 1956 r. w Toruniu*, Rocznik Toruński, t. 35: 2008, s. 203–204.

rzami a ludnością cywilną. Domagano się także oddania mieszkań zajmowanych przez radziecką kadrę wojskową³⁶. W dniu 24 października 1956 r. na Rynku Staromiejskim odbył się wiec, podczas którego nawoływano do demolowania budynków partii i radzieckich obiektów wojskowych, na szczęście jednak nie doszło do poważnych rozruchów. Po opadnięciu nastrojów uformował się pochód, który przeszedł w stronę kościoła garnizonowego, po drodze zrywano tabliczki z nazwami ulic: Stalina, Rokossowskiego i Stalingradzkiej. Kolejnego dnia MRN przywróciła historyczne nazwy ulic – Szeroka zamiast Stalingradzkiej i Bydgoska zamiast Alei Stalina³⁷.

Na skutek wspomnianych wyżej wydarzeń i rosnących nacisków społecznych w dniu 25 października odbyło się plenum KW PZPR w Bydgoszczy, podczas którego dokonano rozliczenia władz partyjnych za okres stalinizmu oraz zwolniono Władysława Kruczka³⁸ z funkcji I sekretarza KW na jego własny wniosek³⁹. W dniu 31 października

³⁶ R. Kozłowski, op. cit., s. 89–90.

³⁷ W. Polak, W. Rozykowski, op. cit., s. 204–205.

³⁸ Władysław Kruczek (1910 r.) – ur. 27 IV 1910 r. w Rzeszowie, w rodzinie robotnika kolejowego. Wykształcenie średnie. Ukończył Szkołę Partyjną przy KC PZPR (1951 r.). Członek KPP, od 1942 r. w PPR, następnie w PZPR, od marca 1953 r. do marca 1954 r. zastępca członka KC PZPR, od marca 1954 r. do lipca 1981 r. członek KC, od listopada 1968 r. do grudnia 1980 r. członek Biura Politycznego KC. W latach 30. działacz komunistyczny, w latach 1939–1941 w ZSRR, w 1942 r. w Armii Radzieckiej, następnie organizator PPR i GL na Rzeszowszczyźnie, w latach 1942–1945 więzień obozów koncentracyjnych w Oświęcimiu oraz Oranienburgu i Sachsenhausen, od 1945 r. w aparacie partyjnym, między innymi: I sekretarz KM PPR, a następnie PZPR w Rzeszowie, od grudnia 1951 r. do listopada 1952 r. sekretarz KW PZPR w Poznaniu, od listopada 1952 r. do października 1956 r. I sekretarz KW w Bydgoszczy, następnie, do listopada 1956 r., II sekretarz KW w Bydgoszczy, od grudnia 1956 r. do stycznia 1971 r. I sekretarz KW PZPR w Rzeszowie, od stycznia 1971 r. do lutego 1980 r. przewodniczący Centralnej Rady Związków Zawodowych, od marca 1972 r. do kwietnia 1980 r. zastępca przewodniczącego Rady Państwa, od lutego 1980 r. do lipca 1981 r. przewodniczący Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR, od kwietnia 1980 r. do maja 1982 r. członek Rady Państwa. Poseł na Sejm PRL od III do VIII kadencji (1961–1985). Członek prezydium OK FJN (1971–1981), T. Mołdawa, op. cit., s. 380.

³⁹ Wniosek Kruczka uprzedził tylko, i tak już przesądzone, odwołanie go z funkcji I sekretarza KW PZPR w Bydgoszczy. Nowym I sekretarzem został Jan Ptasieński; Kruczek pozostał we władzach partyjnych, pełniąc funkcję II sekretarza. Jednak w pierwszych dniach listopada, na skutek kompromitującego wystąpienia na UMK w

1956 r. odbyło się podobne plenum KM PZPR w Toruniu. W obradach, poza członkami Komitetu i delegatami POP, brali udział przedstawiciele centralnych władz partii, Grudziński, oraz członek egzekutywy KW, Pilichowski. Głównym punktem obrad był referat I sekretarza KM, Soporowskiego, dotyczący wydarzeń politycznych z ostatnich dni oraz uchwał podjętych przez VIII plenum KC PZPR⁴⁰.

Soporowski w swoim wystąpieniu nawiązał do wydarzeń poznańskich z czerwca 1956 r., przyznając, że do kryzysu doszło na skutek pogarszającej się sytuacji ekonomicznej w kraju i błędów popełnionych przez partię: „Przyszedł Poznań – najtragiczniejszy sygnał zaistniałych rozdzźwięków między klasą robotniczą a jej partią”. Obecną sytuację polityczną określił jako bitwę między „starym” (stalinizmem) i „nowym” (dążeniami do liberalizacji systemu władzy)⁴¹.

Mówca krytycznie ocenił dotychczasową pracę KM, zwłaszcza w okresie bezpośrednio poprzedzającym obecne plenum. Przyznał między innymi, że władze toruńskiej organizacji partyjnej nie wykazały żadnej inicjatywy w ostatnich dniach i nie potrafiły podjąć jakichkolwiek decyzji bez dyrektyw od centralnych władz partii. Soporowski samokrytycznie stwierdził, że KM nie potrafił stanąć na czele „żywiotowego, postępowego nurtu, który ogarnął masy”, i że dotychczasowy sposób wyboru władz był niedemokratyczny i odbywał się zgodnie z odgórnie określonymi kryteriami. Ponadto na krytyczną ocenę pracy KM złożyły się między innymi: brak aktywności członków KM oraz brak kontroli wykonywanej przez nich pracy, ignorowanie opinii POP i szeregowych członków partii oraz brak rzeczywistego kontaktu z młodzieżą⁴².

Toruniu, Kruczek złożył rezygnację z pełnienia wszelkich funkcji partyjnych w województwie bydgoskim. Kilka dni później z pełnienia funkcji I sekretarza KW zrezygnował także Ptasieński. Nowym I sekretarzem został Leon Wiśniewski z Włocławka, funkcję II sekretarza objął Zenon Jundziłł, zob. R. Kozłowski, op. cit., s. 99–109.

⁴⁰ APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/8, Protokół z rozszerzonego plenum KM PZPR w Toruniu, odbytego w dniu 31 X 1956 r.

⁴¹ Ibid., Referat I sekretarza KM PZPR w Toruniu przedstawiony na plenum KM w dniu 31 X 1956 r.

⁴² Ibid.

Na zakończenie referatu Soporowski przedstawił obecnym na plenum członkom partii zadania stojące przed toruńską organizacją partyjną związane z realizacją uchwał VIII plenum KC PZPR, które obejmowały:

- postawienie KM i POP na czele walki o demokratyzację istniejącego systemu politycznego;
- realizację idei samorządu robotniczego;
- dalsze podnoszenie wydajności i dyscypliny pracy oraz obniżanie kosztów produkcji;
- uwzględnianie opinii załóg zakładów pracy, nauczycieli i młodzieży oraz organizowanie zebrań dyskusyjnych z przedstawicielami różnych środowisk;
- rezygnację z praktyki ingerowania w prace MRN oraz stworzenie Radzie Narodowej warunków do większej samodzielności (postulowano np. zwolnienie I sekretarza KM z funkcji członka Prezydium MRN);
- troskę o warunki socjalne i kulturowe mieszkańców miasta;
- nawiązanie kontaktu z „przodującą w walce o demokratyzację” częścią młodzieży uniwersyteckiej i wciągnięcie jej do prac miejskiej organizacji PZPR;
- zlikwidowanie wypaczeń w pracy z aparatem partyjnym („dyrygowania” i utracania inicjatywy);
- udostępnienie szeregowym członkom partii pełnych informacji o wydarzeniach politycznych w partii i państwie;
- przyznanie się do istnienia problemu bezrobocia i stawianie wobec centralnych władz partii i rządu żądań realizacji zapowiedzianych inwestycji⁴³.

Stanowisko zajęte przez Soporowskiego było odpowiedzią na trudną sytuację, w jakiej miejska organizacja partyjna znalazła się na skutek bierności i wyczekiwania na rozwój wydarzeń politycznych w ostatnich dniach października 1956 r., zwłaszcza braku odpowiedzi na inicjatywę podjętą przez środowisko uniwersyteckie. Przedstawiony projekt zmian był jedynie nieudolną i nieprecyzyjną próbą wyjścia naprzeciw

⁴³ Ibid.

oczekiwaniom społecznym, ponadto nie odbiegał od obietnic składanych przez KM w poprzednich latach.

Wyjątkowy charakter miała dyskusja, do jakiej doszło po wystąpieniu I sekretarza. Brała w niej udział nienotowana dotąd liczba delegatów. Obrady były bardzo żywiołowe, a wypowiedzi delegatów cechowała niespotykana do tej pory otwartość, co świadczyło o szoku, jaki wywołany został wśród członków partii na skutek zwrotu politycznego z ostatnich dni. Poniżej przedstawiamy przykłady najbardziej charakterystycznych, często radykalnych wystąpień uczestników październikowego posiedzenia plenum KM.

Przedstawiciel UMK, Sławomir Rogowski, postulował rewizję stosunków polsko-radzieckich oraz wystąpił przeciwko obecności wojsk ZSRR w Polsce i tolerowaniu tej sytuacji przez władze centralne: „Jak wobec tej sytuacji ocenić ludzi, którzy znajdując się u władzy, w Rządzie i Komitecie Centralnym, potrafili odwołać się do obcych wojsk i wprowadzić je na teren naszego kraju, aby zastraszyć masy i grupy, które ugrupowały się wokół tow. Gomułki i jego programu?”. Mówca porównał postawę władz do konfederacji targowickiej. Ponadto Rogowski apelował o zmianę polityki partii na wsi oraz skrytykował sekretarza KW PZPR w Bydgoszczy, Władysława Kruczka. Uznał również, że konieczna jest zmiana składu KW i KM, które zachowały się biernie podczas ostatnich wydarzeń⁴⁴.

Sekretarza KW krytykowali również inni delegaci, którzy zabrali głos w dyskusji, między innymi Janusz Jurewicz (delegat PZWANN), który domagał się wyprowadzenia Kruczka z wojewódzkich władz partii. Jurewicz postulował także ustąpienie całego KM, ponieważ „ludzie, którzy w nim zasiadają, w większości wypadków znaleźli się [w nim] według pewnych kluczy”. Mówca żądał ponadto rehabilitacji członków niesłusznie wykluczonych z partii⁴⁵.

O ułożenie stosunków między Polską a Związkiem Radzieckim na zasadzie równości i suwerenności apelował także Michał Próżniak. W swojej wypowiedzi podał też przykłady utracania krytyki i nadużyć

⁴⁴ Ibid., Protokół z rozszerzonego plenum KM PZPR w Toruniu, odbytego w dniu 31 X 1956 r.

⁴⁵ Ibid.

popęłnianych przez władze partyjne: „Dziś już mogę śmiało zabierać głos w dyskusji i mówić otwarcie co myślę, bez obawy, że po moim wystąpieniu przyjedzie kacyk z Komitetu Centralnego, nazwie mnie demagogiem i zagrozi odebraniem legitymacji partyjnej [...]”⁴⁶.

Wielu delegatów krytykowało politykę informacyjną partii. O „sianie zamętu” i kłamstwa oskarżano „Trybunę Ludu” i „Gazetę Toruńską”. Powszechnie przyznawano ponadto, że nawet członkowie partii o najważniejszych wydarzeniach 1956 r. dowiadywali się za pośrednictwem Radia Wolna Europa, o czym świadczy wypowiedź dyrektora Technicznej Obsługi Samochodów, Marka Popowskiego: „[...] miliony złotych wydaje się niepotrzebnie na zagłuszanie zagranicznych audycji, a przecież o najistotniejszych dla nas sprawach dowiadujemy się z Wolnej Europy”. Redaktor „Gazety Toruńskiej” A. Felski⁴⁷ apelował nawet o zniesienie cenzury⁴⁸.

Głosy krytyki wobec działalności całej partii, jak i KM były bardzo liczne i utrzymane w podobnym tonie, dlatego też nie ma konieczności przedstawiania ich wszystkich. Wśród najczęściej powtarzanych zarzutów znalazły się między innymi:

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Adam Felski (1911–1982) – ur. 19 VII 1911 r. w Toruniu. W 1930 r. ukończył Państwowe Seminarium Nauczycielskie w Toruniu. W latach 1930–1939 pracował jako nauczyciel w Szkole Powszechnej nr 7 w Toruniu. Ukończył Wyższy Kurs Nauczycielski z przedmiotów humanistycznych. Jeszcze w seminarium nauczycielskim rozpoczął działalność w Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP), uzyskując w 1936 r. stopień harcistrza. W latach 1938–1939 był członkiem Zarządu Okręgu Pomorskiego ZHP w Toruniu. W czasie okupacji organizował podziemne struktury ZHP. Został aresztowany 1 V 1943 r. i oskarżony o kolportaż prasy i przygotowywanie sabotażu. Zwolniony przez gestapo we wrześniu 1943 r. Okoliczności jego zwolnienia i dalsze losy podczas okupacji pozostają nieznane. Po wojnie rozpoczął pracę jako dziennikarz redakcji „Robotnika Pomorskiego” (od 1947 r. „Głos Pomorza”). Po powstaniu PZPR kontynuował pracę dziennikarską w organie KW PZPR „Gazecie Pomorskiej”, pełniąc od czerwca 1949 r. do 1957 r. funkcję kierownika jej oddziału w Toruniu. W 1948 r. ukończył prawo na UMK w Toruniu i w latach 1948–1951 pracował jako asystent polityczny w Szkole Prawniczej Ministerstwa Sprawiedliwości w Toruniu, a w latach 1951–1953 jako wykładowca w Studium Przygotowawczym UMK, *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 4, pod red. K. Mikulskiego, Toruń 2004, s. 74–75.

⁴⁸ APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/8, Protokół z rozszerzonego plenum KM PZPR w Toruniu, odbytego w dniu 31 X 1956 r.

- samowola kierownictwa partyjnego;
- brak zaufania do partii wśród społeczeństwa;
- nadmierna biurokracja;
- różnice pomiędzy głoszonym oficjalnie programem a praktyką;
- „zamykanie oczu” na drażliwe kwestie, np. problemy bezrobocia i głodu mieszkaniowego;
- pochopne oskarżanie o wrogość wobec partii, dotyczące „każdego, kto miał przebłyski rozumowania”;
- nieinformowanie szeregowych członków partii o najważniejszych wydarzeniach, np. o wydarzeniach poznańskich;
- uzależnianie otrzymania pracy czy też utrzymania pewnych stanowisk od przynależności do partii⁴⁹.

Najbardziej charakterystyczną zmianą w sposobie prowadzenia dyskusji było odrzucenie wniosku o jej zamknięcie (dotychczas wszelkie wnioski tego typu przechodziły jednomyślnie). Przeszedł jedynie wniosek o skrócenie czasu wypowiedzi do 10 minut, ale niejednomyślnie. O pewnej swobodzie, jaka panowała na sali obrad, świadczy apel Felskiego o solidarność wobec walczącego z interwencją radziecką narodu węgierskiego: „W tej chwili naród węgierski walczy o swoje prawa i plenum powinno solidaryzować się w tym z olbrzymią masą narodu węgierskiego”. Na wezwanie redaktora „Gazety Toruńskiej” odpowiedziano oklaskami i okrzykami „Niech żyje wielki, wolny naród węgierski”⁵⁰.

Podczas obrad poruszono także sprawy gospodarcze. Przyznano na przykład, że w Toruniu istnieje problem bezrobocia⁵¹. Najszerzej jednak dyskutowano o sytuacji mieszkaniowej w mieście⁵². Tadeusz Ko-

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ O istnieniu problemu bezrobocia świadczyła liczba osób wyjeżdżających do pracy poza Toruń, głównie do Bydgoszczy – w 1946 r. było to około 2 tys. osób, w 1950 r. około 3,5 tys., a w połowie lat pięćdziesiątych już około 4 tys. osób dziennie, R. Sudziński, *Przekształcenia strukturalne miasta Torunia w latach 1920–1975*, Toruń 1993, s. 197.

⁵² W okresie planu 6-letniego wybudowano w Toruniu niewiele ponad 1,5 tys. izb, gdy tymczasem liczba mieszkańców wzrosła o około 13,5 tys., R. Sudziński, op. cit., s. 168.

narski, przewodniczący Prezydium MRN i członek egzekutywy KM PZPR w Toruniu, przyznał, że potrzebnych jest około 13 tys. izb mieszkalnych, a w latach 1946–1956 wybudowano jedynie około 1800, przy czym ze względu na zły stan techniczny rozebrano około 1500. Ponadto wiele mieszkań zajmowały różnego rodzaju instytucje, a szeroko reklamowane w propagandzie partyjnej remonty były przeprowadzone w zły sposób. Konarski skrytykował także centralne władze gospodarcze, które dopatrywały się nadwyżek cegieł, przeznaczonych następnie na prace budowlane poza Toruniem⁵³.

Wobec licznych głosów krytyki I sekretarz, Soporowski, złożył w imieniu egzekutywy rezygnację, jednak sam bronił się przed zarzutami o nieuczciwość, brak moralności oraz o brak poparcia dla przemian z ostatnich dni. Stwierdził, że chciał zorganizować wiec poparcia dla Gomułki, jednak w niedzielę, ze względu na brak ludzi w zakładach pracy oraz mecz żużlowy, było to niemożliwe. Należy jednak wspomnieć, że większość członków partii, którzy zabierali głos podczas obrad, poparła Soporowskiego⁵⁴. Prawdopodobnie poparli I sekretarza, gdyż byli współodpowiedzialni za działalność w minionym okresie.

Na skutek rezygnacji złożonej przez I sekretarza plenum przystąpiło do wyboru nowych władz toruńskiej organizacji partyjnej. Soporowski postulował, aby wybrano osoby, które dotychczas nie pełniły kierowniczych funkcji w partii, ponadto na jego wniosek odstąpiono od statutu partii i w głosowaniu brali udział wszyscy uczestnicy konferencji⁵⁵.

W skład KM dokooptowano nowych członków: Józefa Bruskiego, Jana Chamota, Adama Felskiego, Henryka Kostrzewskiego, K. Śmięgielskiego, Sławomira Targowskiego, Jerzego Morawskiego, Tadeusza Białka, Czesława Niedzielskiego, Ludomira Łukasiewicza i Stanisława Stapfa⁵⁶. W skład nowo wybranej egzekutywy KM weszli: J. Bruski,

⁵³ APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/8, Protokół z rozszerzonego plenum KM PZPR w Toruniu, odbytego w dniu 31 X 1956 r.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Stanisław Stapf (1907–1986) – ur. 2 X 1907 r. we Frysztaku Krośnieńskim w rodzinie inteligenckiej. W 1920 r. przeniósł się wraz z rodziną do Torunia. Ukończył Gimnazjum im. Kopernika. W 1925 r. rozpoczął studia na wydziale filologii polskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, jednak studia ukończył w Poznaniu. Pracował jako

J. Chamot, Antoni Jarecki, Tadeusz Konarski, Jan Kuligowski, H. Kostrzewski, S. Płodzidym, Adam Lewandowski, W. Soporowski, S. Targowski. Sekretarzami KM pozostali Soporowski (I) i Płodzidym (II). Ponadto podczas plenum dokonano wyboru delegatów na centralną naradę aktywu partyjnego w Warszawie (4–5 listopada 1956 r.): Rogowskiego, Płodzidyma i Soporowskiego⁵⁷.

Na zakończenie obrad przyjęto uchwałę, w której krytycznie oceniono bierność toruńskiej organizacji partyjnej i brak poparcia dla uchwał VIII plenum KC PZPR oraz domagano się usunięcia zaniedbań w gospodarce mieszkaniowej, zwiększenia zakresu budownictwa mieszkaniowego i usprawnienia przeprowadzanych remontów, a także powołania lokalnego dziennika⁵⁸.

Jeszcze w listopadzie 1956 r. kierownictwo toruńskiej PZPR obawiało się masowych wystąpień społecznych, o czym świadczy wypowiedź Soporowskiego: „Musimy mówić, że chcemy pracy i dalszej demokratyzacji życia, [musimy] rozprawić się ze złem i odparowywać chęć wyjścia na ulicę”. Władze pamiętały o aktywności środowiska

nauczyciel w Toruniu i Grudziądzu. Brał udział w wojnie obronnej, dostał się do niewoli niemieckiej. W niewoli prowadził działalność kulturalno-oświatową wśród współwięźniów. Po wojnie powrócił do Torunia i podjął pracę nauczyciela. Od 1946 r. podjął działalność społeczną, między innymi w TUR. W maju 1947 r. wstąpił do PPS, aktywnie uczestniczył w działalności partyjnej. Od 1948 r. pracował w Kuratorium Oświaty w Toruniu. Od 1948 r. był członkiem PZPR, jednak w 1950 r., na skutek oskarżeń o niewłaściwe zachowanie w niewoli niemieckiej, został wydalony z partii. Decyzję tę uchyliła Centralna Komisja Kontroli Partyjnej. W 1956 r. wybrany do KM PZPR w Toruniu. Od 1950 r. pełnił funkcję dyrektora teatru „Baj Pomorski”. Przyczynił się do rozbudowy teatru, jednak w 1960 r. odwołano go ze stanowiska dyrektora na skutek zarzutów o niegospodarność. Był przewodniczącym ZM TPPR. W 1963 r. przeniósł się do Wrocławia, gdzie utworzył Studium Aktorów Teatru Lalek, przekształcone następnie w Wydział Teatru Lalek PWST we Wrocławiu. Do 1975 r. pełnił funkcję dziekana tego Wydziału. Odznaczony między innymi Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej 1939. Zmarł 17 III 1986 r. w Toruniu, SBDRTor., s. 96–97.

⁵⁷ Gazeta Toruńska, nr 262, 2 XI 1956 r., s. 2. Stan zachowania dokumentacji dotyczącej wyboru nowych członków władz toruńskiej PZPR podczas plenum KM z 31 X 1956 r. nie pozwala na ustalenie przebiegu i rezultatu wyborów, dlatego też konieczne było oparcie się na wynikach przedstawionych w prasie.

⁵⁸ Gazeta Toruńska, nr 268, 9 XI 1956 r., s. 4.

akademickiego w ostatnich dniach października 1956 r. i o tym, że zakłady pracy zwracały się do „rewolucyjnych grup młodzieży” z UMK bez porozumienia z komitetem partyjnym, dlatego też za konieczną uznano obecność przedstawicieli KM na zebraniach organizowanych na uniwersytecie w celu „zabezpieczenia ich odpowiedniego przebiegu”⁵⁹.

Soporowski odniósł się również do sytuacji na Węgrzech, z którymi jeszcze kilka dni temu spontanicznie solidaryzowano się podczas plenum KM: „Władze węgierskie zażądały ściągnięcia większych sił Armii Radzieckiej dla przeciwstawienia się odruchom faszystowskim”. Słowa I sekretarza dotyczące sytuacji na Węgrzech, jak i niedopuszczenia do manifestacji ulicznych, zdają się świadczyć o tym, że zmiany w postawie władz toruńskiej PZPR, do jakich doszło podczas plenum KM w końcu października 1956 r., były w znacznej części pragmatyczną odpowiedzią na oczekiwania społeczeństwa Torunia⁶⁰. Świadczy o tym także wypowiedź Soporowskiego w sprawie wyborów delegatów POP na grudniową konferencję sprawozdawczo-wyborczą – stwierdził on, że członkowie KM obsługują zebrania wyborcze, aby nie dopuścić do „żywołowości”. Ponadto I sekretarz podkreślił, że „członkowie instancji powinni umieć siebie wybrać”⁶¹.

W dniu 15 grudnia 1956 r. odbyła się kolejna konferencja sprawozdawczo-wyborcza toruńskiej organizacji partyjnej, niestety jednak w zasobach Archiwum Państwowego w Bydgoszczy, w zespole akt KM PZPR w Toruniu, nie zachowała się dokumentacja z jej przebiegu, dlatego też możliwe jest jedynie przedstawienie, na podstawie informacji zamieszczonych w lokalnym dzienniku partyjnym, „Gazecie Toruńskiej”, składu nowo wybranych władz.

W obradach wzięło udział około 200 delegatów POP z toruńskich zakładów pracy i instytucji oraz sekretarz propagandy KW PZPR w Bydgoszczy, Jan Pilichowski. W referacie sprawozdawczym poruszono między innymi kwestię rezerw produkcyjnych, bezrobocia, spraw wewnątrzpartyjnych oraz roli rad robotniczych. W podjętych na

⁵⁹ APB, KM PZPR T., sygn. 58/IV/26, Protokół z posiedzenia egzekutywy KM PZPR w Toruniu odbytego w dniu 3 XI 1956 r.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid., Protokół z posiedzenia egzekutywy KM PZPR w Toruniu odbytego w dniu 8 XI 1956 r.

zakończenie obrad uchwałach zobowiązano toruńską organizację partyjną do zwiększenia opieki nad radami robotniczymi, zorganizowania szkolenia rzemieślniczego dla młodzieży, uaktywnienia budownictwa mieszkaniowego, w szczególności domków jednorodzinnych, budowy nowych obiektów sportowych (lodowiska i stadionu), pomocy dla UMK w reaktywacji Wydziału Prawa oraz utworzenia własnego dziennika⁶².

W skład nowo wybranego KM (rozszerzonego do 56 osób) weszli: Józef Bruski, Tadeusz Białek, Maksymilian Brzyski, Zygmunt Bartkowiak, Jan Chamot, Marian Czabanowski, Dominik Dziewiątkowski, Adam Felski, Leonard Fojut, Zygmunt Grochowski, Józef Głazowski, Tadeusz Grabowski, Łucjan Jędras, Edmund Jagodziński, Zbigniew Jackowski, Brunon Jankowski, Bolesław Jabłoński, Antoni Jarecki, Zygmunt Julkowski, Janusz Jurewicz, Władysław Januszewski, Tadeusz Konarski, Janina Kuta, Henryk Kostrzewski, Edmund Kwiatkowski, Janusz Kuligowski, Konrad Kolankowski, Jan Kolankowski, Antoni Kozłowski, Wincenty Kabaciński, Florian Kamiński, Stanisław Lewandowski, Marian Latuszewski, Adam Lewandowski, Ludomir Łukasiewicz, Eugeniusz Muszyński, Paweł Miszewski, Władysław Michałkowski, Rajmund Makowski, Czesław Niedzielski, Florian Orzeszko, Stanisław Płodzidym, Józef Pasternak, Włodzimierz Pilachowski, Antoni Rogoziński, Wiktor Soporowski, Stanisław Stapf, Michał Serkes, Paweł Stempka, Jan Świerczyński, Franciszek Szałach, Franciszek Szymański, Sławomir Targowski, Edwin Taglewski, Waldemar Warczygłowa i Kazimierz Ziętarski. Ponadto wybrano 26 delegatów na wojewódzką konferencję partyjną⁶³.

W skład egzekutywy KM weszli: Soporowski (I sekretarz), Płodzidym (II sekretarz), Bruski, Chamot, Felski, Jarecki, Kostrzewski, Kuta, Konarski, A. Lewandowski oraz Łukasiewicz⁶⁴.

Wydarzenia 1956 r. przyczyniły się do zahamowania przyrostu liczby kandydatów przyjętych bezpośrednio do toruńskiej PZPR, zwłaszcza od czerwca tego roku⁶⁵.

⁶² Gazeta Toruńska, nr 300, 17 XII 1956 r., s. 4.

⁶³ Gazeta Toruńska, nr 302, 19 XII 1956 r., s. 4.

⁶⁴ Gazeta Toruńska, nr 300, 17 XII 1956 r., s. 4.

⁶⁵ APB, KM PZPR T., sygn. 58/VII/8, Ankiety statystyczne KM (kwartalne, miesięczne i roczne) za rok 1956.

Tabela 1

Liczba kandydatów przyjętych do toruńskiej organizacji partyjnej w 1956 r.

Miesiąc	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Przyjęci kandydaci	41	39	155	b.d.	47	7	15	17	16	13	18	1

Źródło: APB, KM PZPR T., sygn. 58/VII/8, Miesięczne ankiety sprawozdawcze KM PZPR o nowo przyjętych kandydatach.

Stan liczebny toruńskiej organizacji partyjnej, długość stażu i wiek członków i kandydatów przedstawiają zamieszczone poniżej tabele.

Tabela 2

Stan liczebny członków partii na dzień 31 grudnia 1956 r.

Członkowie	6621
Kandydaci	626
Ogółem	7247

Źródło: APB, KM PZPR T., sygn. 58/VII/8, Roczna Ankieta Statystyczna o członkach i kandydatach partii według stanu na dzień 31 grudnia 1956 r.

Tabela 3

Długość stażu partyjnego członków i kandydatów partii. Stan na 31 grudnia 1956 r.

Staż	PPR i PPS	PZPR			
		1949–1953	1954	1955	1956
Rok przyjęcia	do 1948				
Członkowie	4737	954	334	398	198
Kandydaci	–	5	70	223	328

Źródło: APB, KM PZPR T., sygn. 58/VII/8, Roczna Ankieta Statystyczna o członkach i kandydatach partii według stanu na dzień 31 grudnia 1956 r.

Tabela 4

Wiek członków i kandydatów partii. Stan na 31 grudnia 1956 r.

Wiek	Do 25 lat	26–40	41–50	pow. 50
Członkowie i kandydaci	785	2990	1946	1526

Źródło: APB, KM PZPR T., sygn. 58/VII/8, Roczna Ankieta Statystyczna o członkach i kandydatach partii według stanu na dzień 31 grudnia 1956 r.

Przełomowe wydarzenia 1956 r. miały znaczny wpływ na sytuację w ZMP: powodowały ferment w środowisku młodzieżowym, przyczyniły się do pojawienia się głosów w sprawie reformy organizacji i ostatecznie doprowadziły do rozpadu struktur związkowych.

Opublikowanie referatu Chruszczowa przyczyniło się do pewnej liberalizacji wewnątrz ZMP. Pod koniec marca 1956 r. centralne władze organizacji po raz pierwszy przyznały, że relacje pomiędzy ZMP a PZPR są niewłaściwe. Skrytykowano zwłaszcza ograniczenie samodzielności Związku oraz obojętność partii wobec rzeczywistych problemów młodzieży. Uczestnicy obrad krytykowali także dążenie do utrzymania masowego charakteru ZMP – domagano się zaostrzenia kryteriów naboru, zwiększenia roli Związku oraz utworzenia samodzielnej organizacji studenckiej. Działalność ZMP krytykowano także na łamach prasy młodzieżowej, zwłaszcza „Po prostu”⁶⁶.

Jeszcze ostrzejszy charakter miały dyskusje młodzieży prowadzone w środowiskach akademickich – żądano zmiany profilu ZMP z masowego na bardziej awangardowy, wyraźnie marksistowski. Pojawiły się nawet żądania jego rozwiązania i utworzenia nowej organizacji, a na niektórych uczelniach podjęto nawet próby utworzenia niezależnych od ZMP struktur młodzieżowych. O kryzysie w Związku świadczyło ponadto coraz częstsze demonstracyjne oddawanie legitymacji zetempowskich, rozwiązywanie kół i domaganie się radykalnych zmian⁶⁷.

Wydarzenia poznańskie z czerwca 1956 r. przyspieszyły ferment wśród młodzieży i przyczyniły się do radykalizacji nastrojów społecz-

⁶⁶ M. Wierzbicki, op. cit., s. 423–425.

⁶⁷ Ibid., s. 426–428.

nych. Coraz powszechniej żądano autentycznych zmian politycznych i gospodarczych⁶⁸.

Do największych zmian w funkcjonowaniu ZMP doszło na skutek wydarzeń z października 1956 r. Mimo iż społeczeństwo przyjęło wybór Gomułki na stanowisko I sekretarza KC PZPR z entuzjazmem, to nastroje społeczne, zwłaszcza wśród młodzieży, nie zostały jednak całkowicie uspokojone. Władze ZMP, zarówno centralne jak i terenowe, nie potrafiły zająć zdecydowanego stanowiska wobec zaistniałych przemian i czekały na rozwój wydarzeń, co przyczyniło się do dalszego spadku autorytetu organizacji. Głosy o utworzenie nowej organizacji młodzieżowej stały się coraz powszechniejsze. Doszło do masowego odpływu młodzieży z szeregów ZMP, a nawet do rozwiązywania już nie tylko poszczególnych kół, ale i zarządów terenowych, np. we Wrocławiu, Wałbrzychu, Nowej Hucie i Krakowie. Powstawały też nowe organizacje, np. Związek Młodzieży Socjalistycznej w Warszawie i Związek Studencki Młodzieży Komunistycznej we Wrocławiu. Z inicjatywy „Po prostu” doszło do powołania w dniach 6–7 grudnia 1956 r. w Warszawie ogólnopolskiej organizacji pod nazwą Rewolucyjny Związek Młodzieży (RZM). Podejmowane przez władze ZMP próby utrzymania swojej pozycji były nieudolne i nie mogły zadowolić młodzieży, która czuła się oszukana przez ZMP i nie interesowała się reformą skompromitowanej organizacji. Po posiedzeniu centralnych władz ZMP w dniu 28 listopada 1956 r. organizacja zaprzestała normalnej działalności, wezwano także do rozwiązywania instancji Związku tam, gdzie powstały komórki RZM. Ostatecznie podczas plenum Zarządu Głównego ZMP w dniu 10 stycznia 1957 r. przegłosowano uchwałę o rozwiązaniu organizacji⁶⁹.

Oczywiście sytuacja w środowisku młodzieżowym zaniepokoiła centralne władze partyjne, wyraziły one jednak zgodę na rozwiązanie ZMP. Nie oznaczało to akceptacji utraty kierownictwa nad ruchem młodzieżowym. PZPR dążyła do neutralizacji powołanej bez jej zgody organizacji RZM. W tym celu już 7 grudnia 1956 r. w Katowicach powołano z inicjatywy partii Związek Młodzieży Robotniczej (ZMR).

⁶⁸ Ibid., s. 431.

⁶⁹ Ibid., s. 439–454.

Ponadto zaczęto naciskać na „zjednoczenie” RZM i ZMR; w rezultacie odgórnych decyzji w dniach 2–3 stycznia 1957 r. połączono obie organizacje w Związek Młodzieży Socjalistycznej (ZMS). W kolejnych miesiącach zwyciężyła lansowana przez partię koncepcja przejścia „pozytywnego dorobku” ZMP i ostatecznie, między innymi na skutek wprowadzenia członków aparatu etatowego ZMP do władz ZMS, doprowadzono do uzależnienia nowo powstałej organizacji młodzieżowej od PZPR. Tym samym w znacznym stopniu zaprzepaszczone zostało możliwości autentycznej przebudowy ruchu młodzieżowego w Polsce⁷⁰.

Po upadku ZMP, w celu zapewnienia kontroli partii nad ruchem młodzieżowym w środowisku wiejskim, utworzono w lutym 1957 r. Związek Młodzieży Wiejskiej (ZMW). Tym samym zatrzymano rozwój niezależnych organizacji młodzieżowych na wsi⁷¹.

Do rozbitcia organizacji zetempowskiej doszło także w Toruniu. Tworzenie nowej organizacji młodzieżowej (ZMS) napotkało jednak liczne trudności – na początku 1957 r. organizacja liczyła jedynie 206 członków zrzeszonych w 14 kołach. Zdaniem władz toruńskiej organizacji partyjnej zła sytuacja w ruchu młodzieżowym w mieście była spowodowana odsunięciem aktywu ZMP od prac w ZMS, źle prowadzoną akcją propagandową nawołującą do wstępowania w szeregi organizacji oraz działalnością Kościoła katolickiego. Ponadto częściową winą za zaistniałą sytuację obarczono POP, którą krytykowano za bierność wobec zmian w ruchu młodzieżowym⁷².

Podobne problemy odnotowano w całym województwie – w lipcu 1957 r. wojewódzka organizacja ZMS liczyła jedynie 2 tys. członków, a ZMW około 4 tys.⁷³

Władze toruńskiej PZPR wielokrotnie podkreślały olbrzymi wpływ, jaki partia wywierała na społeczeństwo, jednak, jak pokazały wydarzenia 1956 r., w dużej mierze osiągnięcia na tym polu były fikcją. Świadczą o tym zwłaszcza rozpad ZMP i trudności, z jakimi odbudo-

⁷⁰ Ibid., s. 453–459.

⁷¹ Ibid., s. 460.

⁷² APB, KM PZPR T., sygn. 58/II/9, Dokumentacja posiedzeń plenarnych KM PZPR w Toruniu z 12 I i 9 II 1957 r.

⁷³ R. Kozłowski, op. cit., s. 135.

wywano ruch młodzieżowy w ramach ZMS, oraz silne nastroje antyradzieckie, ujawnione w okresie października 1956 r. mimo szeroko zakrojonej propagandy proradzieckiej. Rzeczywiste wpływy organizacji partyjnej na świadomość społeczną ujawniły się w październiku 1956 r. Wtedy to doszło do organizowania spontanicznych wieców i manifestacji, zaostżenia się nastrojów antyradzieckich i coraz bardziej otwartej krytyki systemu politycznego i gospodarczego Polski. Znamienne jest, że w okresie, kiedy KM PZPR w Toruniu biernie oczekiwał na rozwój wydarzeń, inicjatywę przejęło niezależne środowisko akademickie.

Wydarzenia 1956 r. przyczyniły się do pewnych zmian w działalności PZPR i częściowej liberalizacji systemu politycznego, zahamowanej jednak w kolejnych latach. Ujawniły także rzeczywiste wpływy partii w mieście. Najbardziej jaskrawo spadek zaufania społecznego do partii ilustrują: zwątpienie samych jej członków w głoszone wcześniej ideały, znaczny spadek liczby nowych kandydatów wstępujących w szeregi partyjne oraz trudności, jakie przeżywała partyjna organizacja młodzieżowa.

The City Committee of the Polish United Workers Party in the Face of the Most Prominent Events of the Year 1956

The year 1956 was an eventful time that saw new changes in the countries of the Eastern Block; and among others it influenced the functioning of the City Committee of the Polish United Workers Party in Toruń. In Poland due to the Convention of the USSR's Communist Party (14–15.02.1956) and the death of Bolesław Bierut (12.03.1956), there was a visible split in the highest echelons of the Polish United Workers Party. It also resulted from the declassifying of Khrushchev's secret speech. All that contributed to the slackness in discipline in the City Committee of the Polish United Workers Party in Toruń. On the rising tide of social critique of the political and the economic system, the great demonstration in Poznań (28.06.1956) was staged. The demonstration turned into a regular fight between the demonstrators and the soldiers and policemen.

All the above mentioned events met with a big response in the society of Toruń and contributed to the radicalization of political attitudes among youth

and students. Moreover, they revealed that people had no confidence in the City Committee of the Polish United Workers Party in Toruń and its publications.

The Eight Plenum of Central Committee of the Polish United Workers Party was appointed on 19.10.1956, yet on the 18th//19th of October the Russian troops, which were based in Poland, began their march on Warsaw. The crisis was resolved by the election of a new chairman of the Polish United Workers Party, Władysław Gomułka. It raised Poles hope for the liberalization of the political system. It also resulted in changes within the party structures in Toruń; on the 31st of October new local authorities were elected. The events of the year 1956 revealed the oldest of problems that the City Committee of the Polish United Workers Party in Toruń had to face with. They also resulted in the decreasing numbers of the Party's members and the demise of the Union of Polish Youth. Yet the Poles' hopes were shattered just after the suppression of the uprising in Hungary by Russian military. Furthermore, in the next few years the liberalization in Poland was stopped.

Das Verhältnis des Thorner Stadtkomitees der polnischen Vereinigten Arbeiterpartei zu den wichtigsten Ereignissen des Jahres 1956

In den Ostblockstaaten war das Jahr 1956 reich an Ereignissen und Waldungen, welche auch einen Einfluss auf die Situation des Thorner Stadtkomitees der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei ausgeübt haben. Als Folge des XX. Kongresses der Kommunistischen Partei der UdSSR in Moskau (14–15.02.1956) entstand eine tiefe Spaltung in den höchsten Gremien der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei. In diesem Zusammenhang, besonders aber unter dem Eindruck der Veröffentlichung der Geheimrede Chruschtschows, wurde die Geschlossenheit in der personellen Besetzung des Thorner Stadtkomitees zerrüttet. Unter dem Einfluss der immer höher schlagenden Wellen der gesellschaftlichen Kritik des politischen und wirtschaftlichen Systems, ist es am 28.06.1956 zu der grossen Manifestation der Arbeiter in Posen gekommen, die sich in einen regulären Kampf der Demonstranten mit Abteilungen der Miliz und des Militärs umgewandelt hat. Diese Ereignisse erweckten eine starke Resonanz bei den Bewohnern der Stadt Thorn und haben zu einer Radikalisierung des jugendlichen Milieus, vor allem der Studentenkreise beigetragen. Sie haben auch das Vertrauen zum Stadtkomitee der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei und zu dessen Presseorganen untergraben. Die VIII. Plenarsitzung des ZK der

Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei, auf der man eine neue Parteileitung wählen sollte, wurde auf den 19. Oktober einberufen. Doch in der Nacht vom 18. auf den 19. Oktober wurden die in Polen stationierten sowjetische Truppen Richtung Warschau in Marsch gesetzt. Die dadurch entstandene Krise wurde Dank der Wahl des Władysław Gomułka zum neuen Vorsitzenden des ZK der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei wirksam gebannt. Diese Ereignisse, besonders die Wahl Gomułkas, der das Vertrauen der Gesellschaft genoß, eweckte Hoffnung auf eine Liberalisierung des herrschenden Systems. Die Wahl des neuen Vorsitzenden des ZK, hat Umgestaltungen der personellen Zusammensetzung der örtlichen Parteistrukturen nach sich gezogen. Denn die Ereignisse des Jahres 1956 haben viele, die Tätigkeit der örtlichen Parteileitung betreffenden Probleme ins Licht gerückt. Das wirkte sich ebenfalls auf einen enormen Schwund der Zahl der Mitglieder aus, und hat auch die Auflösung der Partei unterordneter Jugendorganisation (ZMP) zur Folge gahabt. Die aufkeimenden Hoffnungen wurden leider schon 1956, nach der Zeschlagung des ungarischen Aufstades durch die sowjetische Armee, ausgelöscht und die schon eingeleitete Liberalisierung des Systems in den folgenden Jahren abgebremst.